

TANZİMAT DÖNEMİ SİYASİ LİDERLERİNDEN BİRİ OLARAK KEÇECİZADE MEHMET FUAD PAŞA

Hasan ACAR*

ÖZET

Tanzimat Dönemi, Osmanlı-Türk modernleşmesinin dönüm noktalarından biridir. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'ndeki fikir adamlarının diplomatik etkinliği, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, Tanzimat Dönemi'ne diplomatik başarıları ve üstün zekâsıyla damga vurmuş önemli siyasi kişiliklerden biridir. Mehmet Fuad Paşa'nın kişiliği ve başarılı devlet adamlığı, onun diploması içerisinde incelenmesi gereken devlet adamları arasında yer almasını sağlamıştır. Almış olduğu eğitimi ve bilgi birikimini devlet tecrübesiyle birleştiren Fuad Paşa, siyaset bilimi literatürüne önemli katkılar yapmıştır. Henüz ölmeden önce kaleme almış olduğu siyasi vasiyeti ile Türk Siyasal Hayatı'na ışık tutacak önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Tavsiyeleri ve siyasi vasiyeti incelendiğinde, günümüz politikalarına yön veren fikirlere sahip olduğu görülecektir. Bunun yanında Fuad Paşa, devlet içerisinde neredeyse her kademedeki görev almış ve devlet tecrübelerini kendisini bir üst göreve hazırlamak amacıyla başarıyla kullanmıştır. Bu çalışma, Tanzimat Dönemi Osmanlı bürokrasisi içerisindeki üç önemli kişiden biri olan Keçecizade Mehmet Fuad Paşa'nın hayatı ve kişiliğinden yola çıkarak Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı-Türk modernleşmesine olan katkılarını ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Bürokrasisi, Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, Diploması.

MEHMET FUAD PASHA AS A POLITICAL LEADER OF THE TANZİMAT PERIOD

ABSTRACT

The Tanzimat Period was one of the turning points of Ottoman-Turkish modernization. In this process, the idea man of diplomatic activity in the Ottoman Empire, has played an important role in the founding of the modern Republic of Turkey. Keçecizade Mehmet Fuad Pasha is one of the important political figures that marked the Tanzimat Period with his diplomatic achievements and superior intelligence. Mehmet Fuad Pasha's personality and successful statesmanship made him one of the statesmen to be examined in diplomacy. Combining his education and knowledge with state experience, Fuad Pasha made significant contributions to the political science literature. He made important recommendations to shed light on the Turkish political life with the political will he wrote before he died. When his recommendations and political will are examined, it will be seen that he has ideas that shape today's policies. In addition, Fuad Pasha took part in almost every level in the state and successfully used state experiences to prepare himself for a higher position. This study aims to reveal the contributions of Keçecizade Mehmet Fuad Pasha, one of the three important figures in the Ottoman bureaucracy of the Tanzimat Period, to the Ottoman Empire and Ottoman-Turkish modernization.

Keywords: Tanzimat Period, Turkish Political Life, Ottoman Bureaucracy, Keçecizade Mehmet Fuad Pasha, Diplomacy.

* Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Işıklar Jandarma Meslek Yüksek Okulu, hasanacar.uludag@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8956-7836>

Makalenin Gönderilme Tarihi: 19 Aralık 2019

Kabul Tarihi: 10 Şubat 2020

GİRİŞ

Keçecizade Mehmet Fuad Paşa'yı anlamak için öncelikle Tanzimat Dönemi'ni iyi bilmek gerekir. Mehmet Fuad Paşa, Mustafa Reşid Paşa ve Ali Paşa ile birlikte Tanzimat Dönemi'nin en önemli üç siyasi şahsiyeti arasında kabul edilmektedir. Bunlar arasında daha çok Ali Paşa ile birlikte hareket eden Fuad Paşa, "İkinci Kuşak Tanzimatçı" olarak değerlendirilmiştir. Elli dört yıl süren kısa hayatında beş defa hariciye nazırlığı ile iki defa sadrazamlık görevini yerine getiren Fuad Paşa'nın Osmanlı Devleti bürokrasisine olan katkısı büyüktür (Gümüşsoy, 2006: 6-7).

Köklü bir aileden gelen Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, "Keçecizade" ismini Konya'da keçecilik yapmış olan büyük dedesinden almaktadır (Suçıkar, 2012: 1). Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nde en önemli devlet vazifelerinin başında bulunmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti içerisindeki bürokratlar arasında Fuad Paşa'nın ayrı bir yeri vardır.

Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, güzel konuşması ve hazır cevaplığı ile bilinen biridir. Bu konuda, Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı elçilere söylediği; "*Ekselanslar! Osmanlı o kadar kuvvetlidir ki, zira siz dışarıdan, biz içeriden yıkmaya çalışıyoruz, yine de yıkılmıyor.*" sözleriyle nüktedan bir şekilde ne kadar hazır cevap bir bürokrat olduğunu göstermiştir (Tülek, 2006). Yine bu konuşma başka bir kaynakta da "*En kuvvetli devlet bizim devletimizdir. Zira siz dışarıdan, biz içeriden yıkmaya çalışıyoruz, yinede yıkılmıyor*" (Sarı, 2016: 49) şeklinde yer almıştır.

Osmanlı Devleti, modernleşme süreci içerisinde Avrupa'ya yakın ilgi göstermiştir. Bu ilgi, o dönemde devlet içerisinde liyakatli kişilere duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın ulaştığı gelişmişlik düzeyi ile kendi arasındaki farkı ortadan kaldırmak için liyakatli kişileri tespit ederek Avrupa'ya gönderme çabası içerisinde girmiştir. Bunlar arasında yeniliklere açık, diplomasiden iyi anlayan kişiler yer almıştır. Bu kişilerden biri de Keçecizade Mehmet Fuad Paşa'dır.

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti, liyakatli kişileri devlet hizmetinde yetiştirmek için batılı tarzda kurumlar açma gayreti içerisinde girmiştir. Bu kurumların başına Fuad Paşa gibi Avrupa'yı tecrübe etmiş, liyakatli bürokratlar getirilmiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa medeniyeti ile yarışma çabasıyla, devlet kurumlarının düzenlenmesine bu süreçte özen göstermiştir. Böylelikle, devlet hizmeti için yetişen liyakatli ve azimli gençlerle Avrupa medeniyetini yakalamanın daha kolay hale geleceği prensip edinilmiştir.

Modernleşme süreci sayesinde Osmanlı Devleti, içerisinde bulunduğu dağılma sürecinde kısmen de olsa ömrünü uzatabilmiştir. Osmanlı Devleti bu süreç içerisinde kendi öz benliğinden yetişmiş kişilerden faydalanmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin daha önce yabancı uyruklu şahıslardan istifade çabası noktasında yaşadığı olumsuz tecrübeler, devletin kendi devlet adamını kendisinin yetiştirmesi gereğinin ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa modernleşmesi etkisinde kaldığı ancak kendi geleneksel bakış açısından da kopmadığı bir dönemde, devlet içerisinde birçok önemli sorumluluğu alan Fuad Paşa, Tanzimat Dönemi'nin en önemli siyasi şahsiyetlerinden biridir. Bu çalışmada Keçecizade Mehmet Fuat Paşa'nın hayatından ve kişiliğinden yola çıkarak, Osmanlı bürokrasisi içerisindeki etkisi ile devlet yönetimine olan katkıları ifade edilecektir. Fuad Paşa'nın devlet hizmetinde geçen kısa ömrü, onun siyasi kişiliğini aydınlatmaktadır. Bu nedenle onun siyasi kişiliğini anlamak ve devlete olan hizmetlerini anlamlandırmak için önce kendisinin hayatına değinmekte fayda vardır.

1. KEÇECİZADE MEHMET FUAD PAŞA'NIN HAYATI

Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, 17 Ocak 1815 günü İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 19. Asrın başlarında yetişmiş, Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan İzzet Molla'nın büyük oğludur. Ailesi aslen Konyalı olup, annesi Merzifonluzadeler'dendir. Babası ve dedeleri, o dönem ilmiye sınıfının en önemli kişileri idiler. Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin soylu ailelerinden birine sahiptir. Babası erken yaşta ölünce, geride ailesine sadece şöhretini ve borçlarını bırakmıştır (Öztuna, 1988: 1).

Fuad Paşa, köklü bir aileden gelmektedir. Büyük dedesi Mustafa Efendi, küçük yaşta İstanbul'a gelerek ilmiye sınıfında öğrenim görmeye başlamıştır. Fuad Paşa'nın dedesi Salih Efendi de babasının yolundan ilerlemiş ve küçük yaşta ilmiye sınıfı mensubu olmuştur. Dedesi Salih Efendi, I. Abdülhamid döneminin kazaskerlerinden ve Tanzimat Dönemi'nin tanınmış bürokratlarından. Fuad Paşa'nın babası İzzet Molla (asıl adı Mehmed İzzet), aslen Konya nüfusundan olup Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunlarından İsmail Mekki Bey'in kızı Hibetullah Hanım'la hayatlarını birleştirmiştir. Bu evliliklerinden Fuad, Sedad, Murad ve Reşad olmak üzere dört çocukları dünyaya gelmiştir. (Okçu, 2001: 561).

Ailesinin ilmiye mensubu olması sebebiyle, Fuad Paşa da küçük yaşta eğitim görebilerek Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Babası İzzet Molla'nın 1829 ağustosunda vefat etmesi sebebiyle, üvey annesi ve küçük kardeşleriyle henüz 14 buçuk yaşında yetim kalmıştır (Öztuna, 1988: 1).

Fuad Paşa, geleneksel eğitimin yanı sıra modern ve batılı tarzda eğitim görmüştür. İlk olarak, geleneksel bir yol izleyerek dini ilimleri öğrenmiş ve daha sonra modern eğitim anlamında İstanbul Tıbbiye mektebine devam ederek batılı tarzda yüksek öğrenimini sürdürmüştür (Akpınar, 2015: 175). Bu okuldan henüz 22 yaşında iken hekim olarak mezun olmayı başarmıştır. Çok iyi derecede Fransızca, Arapça ve Farsça öğrenerek mezun olduğu bu okul sayesinde, "Doktor Yüzbaşı" unvanını alan Fuad Efendi, bu sıfatla devlet büyükleri tarafından da tanınmıştır. Bu sayede okuldan o dönemde çok değerli bir soy isim olan, Keçecizade ailesinin soy ismini hak eden biri olarak başarıyla çıkmayı başarmıştır (Öztuna, 1988: 2).

Eğitimi en üst seviyelerde bitiren hem yüzbaşı hem hekim olan Fuad Paşa, Çengelöğlü Tahir Paşa'nın gözetiminde alay hekimi olarak Trablusgarp'a gönderilmiştir. Buradaki görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Fuad Paşa önce Tophane, daha sonra da Bahriye askerlerinin doktorluğunu yapmak üzere görevlendirilmiştir. Buraya döndükten sonra da Tahir Paşa ile irtibatını koparmamış, özel günlerde yanına giderek kendisini ziyaret etmiştir. Çengelöğlü Tahir Paşa, Fuad Paşa'nın çalışkanlığını karşılıksız bırakmayarak ziyaretlerden sonra kendisini içinde altın bulunan külahlarla birlikte geri göndermiştir (İnal, 1982: 149).

Kısa süren hayatı boyunca devlet içerisinde birçok farklı görevde bulunmuş olan Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, Sultan İstanbul'a döndükten bir süre sonra doktorların isteği ile Rusya'da yakalandığı romatizma hastalığının tedavisi için Bursa'ya gitmiştir. Burada bulunan termal kaplıcalardan istifade ederek hastalığını tedavi etmeye çalışmıştır. Bursa yolculuğunda kendisine Ahmet Cevdet Efendi eşlik etmiştir. Ahmet Cevdet Efendi çok bilgin biri ve aynı zamanda bir şairdir. Şair yönünü kullanarak Fuad Efendi'ye "*Bahariye Beray-i Fuad Efendi*" adında 56 başlıklı bir kaside sunmuştur (Musluoğlu, 2014: 39; Gümüsoy, 2006: 21).

Bursa'daki beraberlikleri sırasında Ahmet Cevdet Efendi ve Fuad Paşa, ortaklaşa *Kavaid-i Osmaniyye* adlı kitabı yazmıştır. Bu kitap, Türk dilinin ilk gramer kitabı olma özelliğine sahiptir. Ayrıca bu kitap uzunca bir süre Tanzimat Dönemi'nde orta öğretim kurumlarında okutulmuştur. Ahmet Cevdet Efendi ile ortaklaşa yürüttüğü bir başka projeleri de buharlı vapur üretecek bir şirket kurmaları olmuştur. Bursa'da açılan bu şirketin adı Şirket-i Hayriyye'dir. Zaman içerisinde bir vapuruna Tanzimat adliyesinin kurucusu Cevdet Paşa, bir başka vapuruna ise Fuad Paşa isimleri verilmiştir (Öztuna, 1988: 17-18).

1867'de Sadaret Kaymakamlığı'nda bulunun Ali Paşa, Girit'e gitmek zorunda kalınca yerini Fuad Paşa'ya bırakmak istemiştir. Fuad Paşa, Avrupa seyahatinden yorgun dönmüş olması sebebiyle önce bu teklifi geri çevirmiş olsa da daha sonra Ali Paşa'nın ısrar etmesiyle Sadaret Kaymakamlığı'nın başına geçmiştir. O dönemde Hariciye Nezareti görevine devam etmekte olan Fuad Paşa, bu görev üzerine bir de kaymakamlık görevini üstlenince söz konusu yorgunluğu daha da artmıştır (Gümüşsoy, 2006: 112).

Fuad Paşa, Beyazıt'ta kendisine ait bir taş konak yaptırmış fakat daha sonra bu arazinin hazineye ait olduğu tespit edilmiştir. Bu durum karşısında Fuad Paşa istifasını sunmuş fakat kabul edilmemiştir. Kendisine o sıralarda Girit'te bulunan Ali Paşa gelene kadar durumu idare etmesi söylenmiştir. Sultan Abdülaziz, söz konusu hususta kendisine yardım edeceğini dile getirmiştir. Buna rağmen Fuad Paşa, hastalık bahanesiyle bir süre Bab-ı Ali'ye uğramamıştır. Söz konusu konak meselesi Avrupa basınında da geniş yer bulmuş ve Osmanlı Hükümeti Fuad Paşa'nın bu olayda hakkı yendiği konusunda eleştirilmiştir (Öztuna, 1988: 59).

Fuad Paşa, konak üzerinden yıpratılmaya çalışıldığı bu süreçte artık çalışamayacak kadar halsizleşmiştir. Doktorlar ona, İstanbul'da kaldığı sürece dinlenemeyeceğini söylemiştir. Doktorlar bu yüzden kendisinin başka bir ülkede dinlenmesi gerektiğine karar vermiştir. Abdülaziz'in de Fuad Paşa'nın gerçekten yorgun ve hasta olduğuna kanaat getirmesi üzerine Fuad Paşa, vapurla Fransa'ya gönderilmiştir. Burada Nice şehrine yerleşmiştir (Öztuna, 1988: 60).

Fuad Paşa, çok hasta olmasına rağmen Nice şehrinde de boş duramamış ve Osmanlı'nın Yunanistan ile ilişkilerinin bozulduğunu öğrenince üzerinde saatlerce düşündüğü bir talimatname yazmıştır. Bu durum onu daha çok yormuş ve iyice halsiz düşürmüştür. Bu dönemde üzerine kafa yorduğu her iş, onu günden güne daha çok yıpratır hale gelmiştir. Fuad Paşa, 12 Şubat 1869'da Hariciye Nazırlığı görevine devam ederken, Nice şehrinde kalp krizi geçirmesi sonucu vefat etmiştir. Henüz 54 yaşında vefat etmesine rağmen Fuad Paşa, öldüğünde sakalları bembeyazdır. Bu durumun nedeni olarak henüz genç yaşta siyasi işler ile uğraşmaya başlaması gösterilmiştir (Musluoğlu, 2014: 53).

Fuad Paşa'nın cenazesi Hoca Tahsin Efendi tarafından hazırlanarak Fransız hükümetinin verdiği bir savaş gemisi ile 28 Şubat 1869'da İstanbul'a getirilmiştir. Fuad Paşa günümüzde İstanbul Sultanahmet semtinde bulunan Peykhane caddesinde kendi yaptırdığı caminin yanına defnedilmiştir. Daha sonra defnedildiği bu alan bir türbe haline getirilmiştir (Köprülü, 1996: 204). Bu türbe günümüzde de faaliyette olup İstanbul Üniversitesi civarında bulunmaktadır.

Fuad Paşa'nın erken yaşta bu derece yorgun düşmesinin sebebi sadece siyasi olaylar ile uğraşması değildir. Henüz genç yaşta babasını kaybetmesi ve kardeşlerinin sorumluluğunu küçük yaşta üzerine alması ile birlikte üç evladını da kaybetmiş olması, Fuad Paşa'yı ruhen ve bedenen yorgun düşüren diğer sebeplerdir.

Fuad Paşa'nın ölümü, tüm Avrupa basınında büyük bir üzüntüyle yer bulmuştur. Yabancı gazetelerin neredeyse tamamı Fuad Paşa'nın ne kadar büyük bir diplomat ve devlet adamı olduğu konusunda ortak bir söylem geliştirmiştir (Öztuna, 1988: 62).

Fuad Paşa'nın ölümü üzerine birçok olumlu iddia ortaya atılmıştır. Şarl Mismar, “*Fuad Paşa elinde bir Kur'an-ı Kerim olduğu halde vefat etmiştir*” iddiasında bulunurken, başka bir rivayete göre de kendisinin vefat edeceğini hissetmesi üzerine son söz olarak; “*ehl-i imân ruhuna geçme oku bir fatihâ*” dediği rivayet edilmiştir (Musluoğlu, 2014: 54).

Fuad Paşa'nın ölümünden sonra adına birçok manzume kaleme alınmıştır. Bunların en önemlilerinden bir tanesi Yusuf Kamil Paşa tarafından kaleme alınan eserdir. Fuad Paşa'nın genç yaşta hayatını kaybetmesine hayıflanarak atıfta bulunan bu eserin kısa bir bölümü şu şekildedir (İnal, 1982: 179):

*“Kırk yıl oldu gideli cennete İzzet Molla
Yadigârı idi mahdûmu me'ârif- vâye
Kâr-bendi nasâfet yani Fuad Paşa'nın
Ah çok gördi felek rağbetini dünyaya
Devletü millete hidmette himem-kâr idi ol
Vükelâ meclisine re'yi olup semâye
Söylemiş sanki kehânetle mukaddem pederi
Niçe kıydın a felek acımadan paşaye
Yaşı elli beşe ermişti henüz itdi vefat
İttisâl eyledi ruhi babası Mollaya
Oldu zâhir burada.
(...)”*

2. KEÇECİZADE MEHMET FUAD PAŞA'NIN OSMANLI BÜROKRASİSİNDEKİ ÖNEMİ

Tanzimat Dönemi'nde etkili üç siyasi liderden biri olan Mehmet Fuad Paşa, devlet meselelerindeki bilge kişiliği nedeniyle zaman zaman Avrupalılar tarafından ukala ve gayriciddî olarak nitelendirilmiştir (Suçıkar, 2012: 1). Fuad Paşa, Tanzimat döneminde Osmanlı'yı Avrupa'da siyasi olarak temsil eden önemli şahsiyetlerin başında gelmiştir.

Askeri hekim olarak devlet hizmetine başlayan Fuad Paşa, Trablusgarp'taki görevinden döndükten sonra Mustafa Reşit Paşa'nın isteğiyle meslek değiştirmiştir. Kasım 1837'de Babıâli tercüme kaleminde göreve başlamış ve 1839'da buranın tercüman görevliliğine yükseltilmiştir. Mehmet Şekib Efendi, Londra büyükelçiliğine atanınca onunla birlikte sefaret başkâtibi (elçilik başyazıcısı) olarak Londra'ya gitmiştir. Orada iki yıl Şekib Efendi ile bir yıl kadar da Ali Efendi ile birlikte çalışmıştır. Bunun yanında bir süre de Londra maslahatgüzarlığı görevini icra etmiştir. (Köprülü, 1996: 202).

Londra'da uzun bir süre boyunca birlikte çalışan Ali ve Fuad Paşalar, burada Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarını dış devletlere karşı çok iyi bir şekilde savunmuştur. Yaşlarının da yakın olması sebebiyle aralarında gelişen samimiyet üst düzeyde olmuştur. Yaşları yakın olmasına karşın kişilikleri arasında önemli farklar bulunmaktadır: Fuad Paşa, Ali Efendi'ye göre daha sakin, daha güler yüzlü ve daha otoriter biri olarak değerlendirilmiştir. Fakat iş devlet işi olduğu zaman, Fuad Paşa da Ali Paşa kadar otoriter ve sert bir kişiliğe sahip olduğu yönünde değerlendirilmiştir. Bunun yanında bu iki devlet adamı arasında ailevi bakımdan da farklar vardır. Fuad Paşa çok soylu bir aileden geliyor olmasına karşın, Ali Paşa sıradan bir aileye sahiptir. Fuad ve Ali Paşa'nın aralarında bulunan bu farklar onların birbirini daha kolay tamamlamasını sağlamıştır (Öztuna, 1988: 5).

Tanzimat Dönemi'nde siyasi anlayış yönünden birbirlerine çok iyi derecede uyum sağlayan Ali ve Fuad Paşalar, İngiliz ve Fransız devlet adamlarının desteği ile devlet içerisinde adeta kendi iktidarlarını oluşturma yolunda büyük ilerleme kaydetmiştir. Ali ve Fuad Paşa, devlete olan hizmetlerini Fuad Paşa'nın rahatsızlandığı 1869 tarihine kadar büyük bir uyum içerisinde devam ettirmiştir (Akarlı, 1978: 10).

Londra'da kendisini önemli bir şekilde geliştirmiş olarak yurda dönen Keçecizade Fuad Paşa, döndükten biraz zaman sonra İspanya Kraliçesi Elizabeth tarafından Abdülmecid'e gönderilen, artık hükümet görevinde olduğunu beyan ettiği bir mektubun, tebrik cevabını götürmek için 1844'te İspanya'da bulunan Madrid şehrine gönderilmiştir. Burada bir yıl kaldıktan sonra tekrar yurda dönmüş ve Ali Paşa tarafından tebrik edilmiştir. İspanya'daki görevini de başarıyla sonuçlandıran Fuad Paşa, Saffet Efendi'nin Hariciye Kâtipliğine tayini üzerine Divan-ı Hümayun tercümanlığına görevlendirilmiştir (Musluoğlu, 2014: 36).

Macarların 1848'de Avusturya'ya karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi Eflâk'a kadar ulaştıkça Fuad Paşa, Bükreş'e gönderilmiştir. Fuad Paşa orada güvenliği sağlamaya çalışmıştır. Bunun yanında Ruslar, Avusturya'ya yardım edince Lehler'de ayaklanma çıkarmıştır. Bu sırada Macar ve Leh milliyetçilerinden bir kısmı Osmanlı'ya sığınmış, Rusya ve Avusturya'da bunların iade edilmesini istemiştir. Bu talep Babıâli tarafından reddedilince, Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya tarafından savaş ile tehdit edilmiştir. Osmanlı hükümeti savaş istemediği için bu işi barış yoluyla halletmek istemiştir. O sırada Bükreş'te bulunan Fuad Paşa (fevkalade murahhas: özel temsilci) büyükelçi göreviyle, Rus çarının yanına gönderilmiştir. Padişahın mektubunu 5 Ekim 1849'da Petersburg'a ulaştıran Fuad Paşa, Rus çarı ve yetkilileri ile bizzat görüşerek durumun Osmanlı Devleti lehine barışçıl yollarla çözülmesini sağlamıştır. (Köprülü, 1996: 202). Böylelikle 1848 yılının Eylül ayında Rusya ve Avusturya elçilerinin Osmanlı Devleti'ne nota vermesiyle (Kuntay, 1950) başlayan olumsuz süreç, Fuad Paşa'nın diplomatik temaslarıyla bertaraf edilmiştir.

Fuad Paşa, Romanya'da kendisine verilen bu görevi başarıyla yerine getirerek ülkeyi Rusların eline geçmesinden kurtarmıştır. Eyaletteki güvenliği sağlayarak ayaklanmada baş gösteren görevlileri cezalandırmıştır (Öztuna, 1988: 9). Fuad Paşa'nı bu konuda göstermiş olduğu başarı, devlet tarafından takdir edilmiş ve 1849'da Rütbe-i Bala ile Sadaret Müsteşarlığı'na tayin edilmiştir. 1850 yılının Nisan ayında İstanbul'a gelen Fuad Paşa'ya burada imtiyaz nişanı verilmiştir (Musluoğlu, 2014: 38-39). Sultan Abdülmecid tarafından kendisine tevdi edilen bu nişan, o dönem devletin en büyük nişanı idi. Fuad Paşa, bu başarılarından sonra 1851 yılı Mayıs ayında "*Encümen-i Daniş*" yani "*İmparatorluk Akademisi*" ya da "*Osmanlı Bilgi Akademisi*" olarak ifade edilen kurula (Öztuna, 1988: 17; Karaçavuş, 2009: 140) üye olarak seçilmiştir.

Fuad Paşa'nın diplomatik başarıları bu anlatılanlarla sınırlı değildir. Osmanlı Devleti'nde 1860 yılı içerisinde Lübnan isyanı meydana gelmiştir. Dürzî ve Marunîler arasında çıkan çatışma Avrupalı devletlerin de kışkırtmasıyla bir isyan haline dönüşmüştür. Lübnan'da olayların büyümesi nedeniyle Osmanlı Devleti, bölgeye komiser sıfatıyla Fuad Paşa'nın gönderilmesine ve Arabistan ordusunun başındaki Halim Paşa'nın da kendisine yardım etmesine karar vermiştir. Daha önceki diplomatik başarılarından dolayı bu işi Fuad Paşa'nın halledebileceği inancı ortaya çıkmıştır. Fuad Paşa'ya, bu süreçte iki tarafa da eşit davranılması emri verilmiştir. Fuad Paşa Beyrut'a, Halim Paşa ise Şam'a gönderilmiştir. Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, 13 Temmuz 1860'da İstanbul'dan Beyrut'a yola çıkmıştır. Beş gün süren yolculuğun sonunda Beyrut'a varan Fuad Paşa, suçluların bir an önce yakalanması ve cezalandırılması için işe koyulmuştur (Gümüşsoy, 2008: 50-52). Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin bu işe müdahale etmeden önce oradaki karışıklığı düzeltmesi gerektiğini Fuad Paşa'ya iletmiştir. Üç bin asker ile Beyrut'a gelen Fuad Paşa, olayların Şam'a sıçradığını ve beş yüz civarında Hristiyan'ın olaylarda öldüğünü öğrenmiştir. Bu olayı öğrendikten sonra Şam'a yönelip öncelikle oradaki düzeni sağlamak isteyen Fuad Paşa, bu olayla ilgili suçlu olarak değerlendirdiği 167 kişiyi idam ettirmiştir. Bunun yanında Şam Valisi Müşir Ahmed Paşa ve ona bağlı olanları kurşuna dizdirerek tarafsızlığını belli etmeye çalışmıştır. Fakat bu durum gerek Şam'da ve gerekse de İstanbul'da Fuad Paşa aleyhinde tepkilere yol açmıştır (Köprülü, 1996: 203).

İstanbul'daki halk, paşanın konağının yanmasını ve iki evladının aniden ölmesini bu olaya bağlamıştır. Halk bu olayları, Fuad Paşa'nın bir Türk mareşalini öldürmesi ve Müslüman kanını dökmesinin cezası olarak yorumlamıştır. Hatta bu dedikodular o kadar yayılmıştır ki, Ali Paşa'nın Ahmet Paşa'yı sevmediği ve bu doğrultuda Fuad Paşa'yı kışkırttığı dahi dile getirilmiştir (Öztuna, 1988: 34).

Fuad Paşa Suriye'de iken Abdulmecid vefat etmiş ve yerine kardeşi Abdulaziz tahta çıkmıştır. Abdülaziz, Şam'daki Fuad Paşa'yı hariciye nezaretinden almış ve 1838'de II. Mahmut tarafından sadrazamlık makamı yerine kurulan (Satış, 2011: 1724) Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye ile Tanzimat Meclisini birleştirerek başına Fuad Paşa'yı atamıştır. Yine aynı günlerde Fuad Paşa dördüncü defa Hariciye Nezareti'nin başına getirilmiş ve kendisine Mecidi Nişanı verilmiştir. Daha sonra sadarete tayin edilen Fuad Paşa, İstanbul'a dönerek ilk sadaret görevini devralmıştır (İnal, 1982: 165).

Fuad Paşa, sadarete geldiği ilk zamanlarda üstüne yoğunlaştığı konu, maliyenin düzeltilmesi olmuştur. Sultan Abdulaziz kendisine bir hatt-ı hümayun göndererek maliye konusunda sıkıntılar çektiklerini, borca girdiklerini ve bu yüzden kâğıt para çıkardıklarını bildirmiştir. Bu konuda önlem alınması gerektiğini söyleyen Sultan Abdulaziz, Fuad Paşa'yı hazine denetiminin başına geçirmiş ve kendisine rapor sunulmasını istemiştir. Fuad Paşa, Sultan Abdulaziz'in bu isteğini yerine getirmiş ve "Ahvâl-i Maliyeye Dair Islahat Layihası" başlıklı bir rapor hazırlayarak kendisine sunmuştur. Söz konusu rapor, Tanzimat Dönemi'nden sonra uygulanan mali politikaların ifade edilmesinden oluşmaktadır. Fuad Paşa, maliyenin o dönemdeki olumsuz tablosunun yeni ortaya çıkmadığını ve Kırım Savaşı ile başlayan borç döngüsünün devleti çıkmaz bir duruma soktuğunu rapor etmiştir. Fuad Paşa aynı zamanda bu raporda, devletin mali sıkıntısının sebebinin kâğıt para olduğunu söylemiştir. Onun düşüncesine göre kâğıt para taşra ortamında el değiştirmemekte ve bu durum ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kâğıt paranın gerçek bir değerinin olmadığı düşüncesi, Avrupa ile yapılan dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir (Gümüşsoy, 2008: 60).

Hazinenin kontrol görevini üzerine alan Fuad Paşa, uyguladığı başarılı mali politikalarla hazineyi biraz da olsa rahatlatmıştır. İngilizlerden alınan borç ve bazı şartların

kabul edilmesi neticesinde kâğıt para piyasadan kaldırılmıştır. Fakat masrafların artmasına karşılık gelirin aynı oranda artmaması nedeniyle bütçe bu süreçte bir türlü dengelenememiştir. Bütün çabalarına rağmen maliyeyi düzeltmeyen Fuad Paşa, Rumeli’de o dönemde başlayan milliyetçi hareketlerin de etkisiyle 2 Ocak 1863’te görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır. Ali Paşa, Yusuf Kamil Paşa ve Rüştü Paşa da Fuad Paşa ile birlikte görevlerinden istifa etmiştir. Fakat Fuad Paşa’nın bu istifası çok uzun süre sürmemiş ve Sultan Abdülaziz’in araya girmesiyle kendisine yaklaşık bir hafta sonra devlet içerisinde yeni bir görev verilmiştir (Köprülü, 1996: 203).

İstifasının ardından 1863 yılında Sultan Abdülaziz’in ısrarı ile Meclis-i Vala-î Ahkâm-ı Adliyye Reisliği’ne getirilen Fuad Paşa, aynı yıl sultanın çıkacağı Mısır seyahatinde kendisine eşlik edebilmesi için serasker olarak görevlendirilmiştir. 1863 senesi başında o dönemin Mısır Valisi İsmail Paşa, İstanbul’a gelip Sultan Abdülaziz’e bir gemi hediye edip dönmüştür. Bu olay üzerine iade-i ziyaret olarak Mısır seyahatine karar veren Sultan Abdülaziz, Fuad Paşa ile birlikte yola çıkmıştır. Mısır seyahati boyunca yardımcıları ve hareketleriyle sultanın gönlünü kazanan Fuad Paşa’ya Osmanlı tarihinde ilk defa verilecek olan “Yaver-i Ekrem” unvanına layık görülmüştür. 3 Haziran 1863’te ikinci defa sadaret makamına getirilmiştir. Osmanlı Devleti tarihi boyunca, hem seraskerlik hem sadaret makamlığı yapan iki şahıstan birisi Fuad Paşa diğeri de Avni Paşa’dır (Bayat, 1988: 15-16).

Üç yıldan fazla bir süre ile başarılı geçen ikinci sadrazamlığı sürecinde Fuad Paşa, Abdülaziz’in Mısır Hidivi, İsmail Paşa’nın kızıyla evlenmesinden dolayı duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Daha önce de Mısır Valilerine verilen “hidiv” unvanının da doğru olmadığını dile getiren Fuad Paşa, Abdülaziz’in Mısır Hidivi, İsmail Paşa’nın kızıyla evlenmesinden dolayı duyduğu bu rahatsızlığını bir kâğıt parçasına yazarak dile getirmiş ve bu kâğıdın Mabeynci Ali Bey tarafından Sultan Abdülaziz’e iletilmesinden sonra görevden alınmıştır (Köprülü, 1996: 203). Fuad Paşa ise bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “*Eğer Padişah Tevhide Hanım ile evlenseydi, Hidiv akrabalık bahanesiyle Sultana istediğini yaptırırdı. Bu yüzden devlet zarar görür ve halk bana tepki gösterirdi. Bu yüzden hem devletim hem de halkım için bu evliliği uygun görmedim.*” (İnal, 1982: 174-175).

Fuad Paşa, bu olaydan sonra yaklaşık sekiz ay gibi bir süre boyunca görevinden uzak bir şekilde hayatını sürdürmüş ve Ali Paşa’nın sadaret makamına gelmesi üzerine beşinci kez Hariciye nazırlığı görevine getirilmiştir. Bu unvan ile Sultan Abdülaziz’in, İngiltere ve Fransa’ya yaptığı gezilerde kendisine eşlik etmiştir (Köprülü, 1996: 204).

Fuad Paşa, Girit İsyanı karşısında da Osmanlı Devleti’nin gücünü vurgulayan ve Girit’in isyancılara kolayca teslim edilmeyeceğini ifade eden bir duruş sergilemiş ve isyancılarla müzakere sürecini başarıyla yürütmüştür. Bunun yanında Fuad Paşa, Girit’in Yunanistan’a bırakılması için ısrarcı davranan Fransız elçi Mösyö Bourree de gereken cevabı kararlı bir şekilde vermiştir. Fuad Paşa’nın bu konuda Mösyö Bourree ile yaptığı konuşmada, Mösyö Fuad Paşa’ya: “*Paşa hazretleri, pekâlâ bilirsiniz ki kangren olan uzvun kesilmesinden başka çare yoktur*” şeklinde telmihte bulununca; Fuad Paşa da: “*Hayır Mösyö Bourree, Girit kangren olmamıştır. Bu adi bir sivilcedir ki, Osmanlıların muttasıf olduğu kuvvei unsuriye ile anı behemahal teşfiyeye muktedir olduğunu ispata hazırdır. Bununla beraber siz de pekâlâ bilmelisiniz ki Girit bizim başımızdır. Baş hiçbir vakit kesilemez. Başımızı kurtarmak için icabettiği vakit bütün vücudumuzu feda etmek hem hakkımız hem de vazifemizdir. Biz hak ve vazifemize istinad ederek encamı ne olursa olsun her fedakârlığı göze almaya mecburuz*” (Karal, 1983: 25-26) ifadeleriyle Girit’in isyancılara kolay teslim edilemeyeceğini belirtmiştir.

21 Haziran 1867 Cuma günü, Cuma namazını Ortaköy’de kıldıktan sonra, Beşiktaş Sarayı’na geçen Sultan Abdülaziz, buradan Sultaniye vapuruyla yola çıkmıştır (Köksal, 2003:

120). Abdulaziz öncelikle özerk bir yapı kazanmış olan Mısır'a seyahat etmiş ve daha sonra III. Napoleon'un isteği üzerine Paris'e gitmiştir. Bu yolculuklar sırasında, Sultan Abdulaziz ve Keçecizade Fuad Paşa, diğer Avrupalı bürokratlar üzerinde olumlu izlenimler bırakmıştır. Bunun yanında bu ziyaret sırasında, Osmanlı tarihinde ilk kez bir sadrazam olarak Ali Paşa, ziyaret süresince İstanbul'da bulunarak Sultan Abdülaziz'e vekâlet etmiştir (Karasu, 1993: 219).

Napoleon, Paris'te düzenlenecek olan evrensel sergiye birçok Avrupalı devlet adamını davet etmiştir. Davetliler arasında bulunan Sultan Abdulaziz'in Fransa'ya gelecek olması bazı hükümdarları endişelendirmiştir. Bunun nedeni, Avrupalı devletlerin dış politikalarını Osmanlı Devleti'nin mevcut durumuna göre şekillendirmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu seyahat sırasında Avrupalı devletlerarasında diplomatik bazı anlaşmazlıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin Fransa ile Prusya arasında, Çar'ın Paris ziyareti sırasında kendisine karşı düzenlenen suikast girişimi sebebiyle bir gerginlik bulunmaktadır. Bunun yanında Girit'te meydana gelen ayaklanmayı destekleyen Fransa ile adanın Yunanistan'a verilmesi gerektiğini savunan Rusya işbirliği içerisinde girmiştir. (Musluoğlu, 2014: 49-50).

Bu seyahatin, Osmanlı Devleti açısından pek çok önemli sonuçları olmuştur. Öncelikle bu ziyaret Osmanlı Devleti için bir ilk olarak değerlendirilmiştir. Çünkü teamül gereği Osmanlı padişahları ülke dışına seyahat amaçlı çıkmamışlardır. Sultan Abdulaziz, bu seyahat ile Avrupa'daki yenilikleri bizzat yerinde görme fırsatı bulmuştur. Sultan Abdulaziz'in bu ziyaret esnasında Avrupalılar tarafından gösterişli bir şekilde karşılanması, dünya basınında geniş yer bulmuştur. Bu ziyaret, devlet nezdinde olumlu bir girişim olarak tarih sayfalarında yerini almıştır (Öztuna, 1988: 53-54).

Osmanlı Devleti'nde o zamana kadar tarih boyunca hiçbir padişah, sadece gezi amaçlı olarak Avrupa'ya gitmemiştir. Bu tarz seyahatler genellikle siyasi amaçlı ya da bir savaş neticesiyle gerçekleşmiştir (Musluoğlu, 2014: 49). Bu nedenle diplomatik ilişkilerin gelişim seyri açısından bu seyahatin önemi büyüktür.

Avrupa seyahatinin başlamasında Kraliçe Victoria ve İmparator III. Napoleon'un Sultan Aziz'i Avrupa'ya davetlerinde, hariciye nazırı Fuad Paşa'nın rolü büyüktür. Bu seyahatin Fuad Paşa'nın çabalarıyla ortaya çıkmasında asıl olarak devletin menfaatleri ön plandadır. Özellikle o dönemde Rusya ile hareket eden Fransa'ya Balkanlardaki Türk siyasetinin açıklanması ve böylelikle muhtemel bir Rus savaşının önlenmesi amaçlanmıştır. İngiltere ve Fransa ise kalabalık Müslüman sömürcelere sahip olmalarından dolayı Osmanlı ile bu konuyu istişare etme fırsatı bulmayı arzulamıştır. Bu anlamda Sultan Aziz'in Avrupa seyahati iki taraf için de bir takım menfaatleri barındırmaktadır. Sultan Aziz'in "halife" sıfatıyla, dünyadaki bütün Sünni Müslümanların temsilcisi olarak yaptığı bu ziyaret, gerek daha önce gerekse de bu ziyaretten 1950 yılına gelinceye kadar yapılmamış olması nedeniyle önem taşımaktadır. Sultan Aziz, 10 gün süre ile Paris'te kalmış ve bu süre içerisinde orada tiyatro, sergi ve balo gibi faaliyetlere katılmıştır. Buradan Londra'ya hareket ederek 11 gün Londra'da kalmış ve bu süre içerisinde Avam Kamarası'nda vekilleri dinleme fırsatı bulmuştur. Bu süre içerisinde kendisine ikamet olarak İngiltere hükümdarlarının kaldığı Buckingham Sarayı tahsis edilmiştir. İngiltere gezisi tamamlandıktan sonra Prusya'ya hareket etmiş ve sonrasında Viyana'da 3 gün kalmaya müteakip Budapeşte'ye geçmiştir. Bu gezi esnasında gözlemlerini Fuad Paşa ile istişare etmiş ve deniz yoluyla Varna üzerinden İstanbul'a dönüş yapmıştır (Öztuna, 1994: 215-218). Ziyaretinden dolayı Kraliçe Victoria, Sultan Aziz'e İngiltere'nin en büyük nişanı olan "Dizbağı Nişanı"nı vermiştir (Gök, 2012: 187).

Tanzimat Dönemi Siyasi Liderlerinden Biri Olarak Keçecizade Mehmet Fuad Paşa

Sultan Abdulaziz, Avrupa seyahatine çıkmadan önce hedeflediği amacına seyahat sonucunda ulaşmıştır. Abdulaziz, hem siyasi olarak hem de diğer yönlerden kendini Avrupa'ya daha yakından tanıtmaya amacıyla yürüttüğü bu seyahati başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Şüphesiz bu başarının en büyük mimarı Keçecizade Mehmet Fuad Paşa'dır. Böylelikle Avrupa, ilk kez üç kıtaya hâkim bir Türk sultanını yakından görme şansına kavuşmuştur (Öztuna, 1988: 58).

Ziyaretler sonucunda Sultan tarafından, özellikle eğitim alanında bir dizi reform yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla yapılacak reformlar neticesinde, ulusal eğitim yoluyla, farklı kültürlerle sahip vatandaşlar arasında bir kültür birlikteliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Karaer, 2003: 167).

Fuad Paşa'yı siyasi hayatında en çok yoran olaylardan biri, Sultan Abdulaziz ile birlikte çıktığı Avrupa seyahati olmuştur. Bu seyahat 47 gün sürmüştür ve Avrupa'da geniş yankılar uyandırmıştır. Seyahat süresince Sultan Abdülaziz'e yardımcı olma gayretleriyle hareket eden Fuad Paşa, seyahat sonucunda kalp rahatsızlığının tekrarlaması nedeniyle bir süre istirahat etmek durumunda kalmıştır (Gümüüşsoy, 2006: 110).

Fuad Paşa, bu seyahatte en çok Sultan Abdülaziz'e kendisinin Avrupa usul ve medeniyetine ayak uydurması noktasında yardım etmiştir. Hatta kalp rahatsızlığının tekrarlamasının bu seyahat boyunca Abdülaziz'e laf anlatmaya çalışmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Seyahat sonrasında geçirdiği rahatsızlık nedeniyle Fuad Paşa, bir süre izin alarak Yakacık'taki Yusuf Kamil Paşa'nın köşkünde istirahata çekilmek durumunda kalmıştır. (İnal, 1982: 176-177).

Sultan Aziz'in Avrupa seyahatinde, özellikle medeniyet usulü noktasında katkılar sağlayan Fuad Paşa'nın bu konudaki çabalarına bu noktada bir örnek vermek isabet olacaktır. Sultan Aziz, bu seyahatte, Napoleon'la görüşmek için ulaştığı Tulon Limanı'na vermek üzereyken, Napoleon'un kendisini karşılamak için hazırlattığı yüz parça gemi ile karşılaşır. Sultan Aziz'i ve Osmanlı donanmasını selamlamak için aynı anda top atışına başlayan Fransız gemilerinin Abdülaziz'in gemisini sarsması üzerine Sultan Aziz, limana inmeden İstanbul'a geri dönmeye karar verir. Bu kararın mantıksız olduğunu düşünen Fuad Paşa, Sultan Aziz'i kararından vazgeçirmek amacıyla yoğun çaba vermiştir. Çabaları fayda etmeyen Fuad Paşa, bunun üzerine padişaha şu teklifte bulunmuştur: *"Efendimiz! Büyük atalarınızın ne kadar külfet ve meşakkatler içinde ve ne kadar zahmet ve tehlikeleri göze alarak Avrupa topraklarına girdiklerini bir kere tahattur buyurunuz. Zatı şahaneniz hiçbir zahmet çekmeden bütün medeniyet cihanının tazimleriyle selamlanıyorsunuz ve azami bir muvaffakiyet kazanıyorsunuz. Dönüş emrini, kulunuzu geminin seren direğine astırdıktan sonra verebilirsiniz."* Fuad Paşa'nın bu kararlı duruşu karşısında Sultan Aziz, daha fazla ses çıkarmamıştır. Son olarak Başmabeyincisi Cemil Paşa'ya: *"Bunlar hep Fuad'ın münasebetsizlikleridir. İstanbul'da ben ona gösteririm."* (Aksüt, 1944: 109-110) şeklinde serzenişte bulunmuştur. Fuad Paşa böylelikle Avrupa seyahatinin bitmesine ve devletlerarası mühim bir krize neden olacak bir hadiseyi gerçekleşmeden önlemeyi başarmıştır.

Fuad Paşa'nın bahsedilenlerden yola çıkarak Osmanlı bürokrasisi ve Avrupa diplomasisindeki önemini ortaya koyacak başlıca görevleri şu şekildedir:

Tablo 1. Fuad Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde Üstlendiği Başlıca Görevler

1835	Trablusgarb- Ordu Hekimbaşısı
1837	Babîali Tercüme Kalemi- Diplomasıye Giriş
1839	Londra Büyükelçiliği- Sefaret Başkâtipliği
1844	İspanya ve Portekiz'e diplomatik temaslar
1845	DH Tercümanlığı
1847	DH Amedciliği
1848	Bükreş'e Denetçi
1849	Rus Çarına Fevkalade Murahhas Elçi
1850	Sadaret Müsteşarlığı- Encümen-i Daniş'e Aza
1852	Hariciye Nazırlığı
1852	Meclisi Ali Tanzimat Üyesi- Vezirlik
1855	Meclisi Ali Tanzimat Reisi
1856	Paris Konferansı Murahhası
1860	Cebelilübnan Meselesi nedeniyle Beyrut Görevi
1861	Hariciye Nazırlığı- Sadrazamlık
1863	Meclisi Vala-yı Ahkâmı Adliye Reisi
1863	Seraskerlik- Abdülaziz'le Mısır Gezisi
1863	Yaveri Ekrem Unvanı- Sadrazamlık
1864	Hariciye Nazırlığı
1867	Abdülaziz'le Avrupa Gezisi
1867	Sadaret Kaymakamlığı

Kaynak: Suçıkar, 2012: 1

3. SİYASİ VASİYETİ VE DEVLET YÖNETİMİ KONUSUNDAKİ TAVSİYELERİ

Fuad Paşa'nın ölümünden birkaç ay sonra “*Fuad Paşa'nın Siyasi Vasiyetnâmesi*” adlı bir belge ortaya çıkmıştır. Bu belgeyi ilk olarak İstanbul'da Fransızca ve İngilizce olarak yayın yapan *The Levant Herald* gazetesi yayımlamıştır. Bu gazetenin iddiasına göre Fuad Paşa, ölümünden birkaç gün önce Sultan Abdülaziz'e gönderilmek üzere bir vasiyetname kaleme almıştır. Fakat bu vasiyetname Abdülaziz'e ulaşmadan kamuoyuna yansımıştır. Bu vasiyetnamenin gerçek olup olmadığı hakkında günümüzde tartışmalar devam etmekle birlikte, vasiyetnamenin yeniden gündeme gelişi 1896 yılında *La Revue de Paris* dergisi ile mümkün olmuştur. Dergi, kullandığı metin hakkında kaynak olarak Fuad Paşa'nın torunu olan Hikmet Fuad'ı göstermiştir. Ancak günümüzde söz konusu metnin orijinalinin bulunmayışı vasiyetin gerçek olup olmadığı konusundaki tartışmaların devam edeceğini göstermektedir (Akarlı, 1978: 10-12). Vasiyetin orijinal dilinin o dönemde yaygın kullanımı nedeniyle Fransızca olduğu yönündeki iddialar kuvvetle muhtemeldir. Ancak Fransızcası iyi olmayan Sultan'ın bu vasiyeti nasıl okuyacağı noktasında bir takım çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Vasiyetnamede kullanılan üslup nedeniyle bir takım devam eden tartışmalara rağmen metnin orijinal dilinin Fransızca olduğu daha çok kabul görmektedir (Gümüşsoy, 2006: 130).

Fuad Paşa'nın siyasi vasiyetnamesi, Sultan Abdülaziz'e teslim edilmek üzere, 3 Ocak 1869 tarihli olarak ve Nice şehrinde kaleme alınmıştır. Vasiyet, Fuad Paşa'nın son nefesini vermek üzere olan sadık bir devlet adamı olarak bu konuda herhangi bir menfaat kaygısı duymadığını ifade etmesi ile başlamaktadır. Her fırsatta yapılması gereken yeniliklere değinen (Suçıkar, 2012: 6) bu metnin, genel olarak devlet yönetimine olan tavsiyelerini maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür (Akarlı, 1978: 1-7):

Fuad Paşa'ya göre, Avrupa medeniyetinin hızlı gelişimi ve Osmanlı Devleti'nin geçmişte yaptığı hatalar nedeniyle devletin geçmişle ilgiyi keserek yeni gelişme ufuklarına yöneltilmesinde fayda vardır.

Mahvolmaktan kurtulmak için: *“İngiltere kadar paraya, Fransa kadar bilgi aydınlığına, Rusya kadar askere sahip olmak”* gereklidir.

Avrupa medeniyetinden ileri gitmek için *“bütün siyasi ve idari kurumların değiştirilmesi”* gereklidir.

İnsana aklını kullanmayı İslamiyet emreder. Bu nedenle dünya medeniyeti içerisinde ilerlemek için bilimin tüm ışığı aranarak bulunmalıdır. Evrensel gerçeğin ifadesi olan İslam, bilginin kaynağı dünya üzerinde nerede olursa olsun ona sahip olmayı ifade eder. Avrupa'daki buluşların ve oradan örnek alınarak oluşturulacak kurumların İslam dininin özüne aykırı görülecek bir yanı bulunmamaktadır. Bu nedenle devletlerin Avrupa içerisinde varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan bu kurumların İslam'ın güvenliği için benimsenmesi elzemdir.

Düşmanlarımızı kendi başımıza savuşturmak güç olduğu için atalarımızın geçmişte gösterdiğinden daha büyük beceri ve cesaret göstermek şarttır. Fuad Paşa'ya göre, bu noktada dış politikada müttefiklik kurulabilecek ülkeler arasında en önemli devlet İngiltere'dir.

Fuad Paşa'ya göre Fransa, son derece iyi idare edilmesi gereken bir müttefikdir. Duygusal olduğu kadar şövalye ruhlu olan bu millet, yüksek fikirlere karşı derin ilgi duymaktadır. Bu nedenle Fransa ile dostluğumuzun devam etmesi isteniyorsa onların devletimiz hakkındaki olumlu görüşlerini boşa çıkartmayacak adımlar atılmasında fayda vardır.

Fuad Paşa'ya göre devletimizin ısrarlı düşmanı Rusya'dır. Rusya'nın doğuya doğru yayılma politikası, Moskova açısından kaçınılmaz bir durumdur. Bu konuda *“Bendeniz bir Rus nazırı olsam İstanbul'u zapt için dünyayı alt üst ederim.”* sözleri dikkat çekmektedir. Bu nedenle Fuad Paşa'ya göre, Rusya'nın saldırgan politikaları karşısında ne şaşkınlığa düşülmeli ne de şikâyetçi olunmalıdır.

Fuad Paşa'ya göre sürekli karışıklık içerisinde bulunan İran, düşmanlarımızla birlik halinde olmuştur. Bunun bir örneği olarak İran'ın Kırım Savaşı'nda Rusya ile kurduğu birliktelik gösterilmiştir. Bu nedenle Fuad Paşa'ya göre İran, Rusya ile yaşanacak anlaşmazlık ve çatışma durumunda, kendisine olan siyasi bağımlılığı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin uzlaşmaz düşmanları arasında yer alacaktır.

Fuad Paşa'ya göre Yunanistan, kendi başına olduğunda önemsiz bir ülkedir. Ancak kuvvetli bir düşman elinde iyi bir silah haline gelebilecektir. Bunun yanında Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma umudu devam etmektedir.

Fuad Paşa'ya göre, devleti bütün dini sorunların üzerinde tutmak gereklidir. Bu nedenle Ermenilerin Rus Ortodoks Kilisesi'ne katılması amacıyla yürütülen çabalara fırsat verilmemelidir.

Fuad Paşa'ya göre içişlerimizde en büyük amacımız, *“ülkemizde yaşayan çeşitli halkları kaynaştırmak”* olmalıdır. Çağdaş devletlerin varlığını sürdürmesindeki kalıcı tek yaklaşım toplumun tamamını *“ırk ve din ayrımı gözetmeksizin”* kucaklamaktan geçmektedir.

Fuad Paşa'ya göre kamu görevlilerinin tamamından beklenecek tek husus, *“devletin ve ülkenin herkesin eşitliğine dayanan birliği”* olmalıdır.

Fuad Paşa'ya göre önemini anlamakta aciz ve geri kaldığımız bir konu vardır ki o da *“kamu eğitimi”*dir. Fuad Paşa, *“toplumsal değişimin yegâne esası ve maddi ve manevi büyüklüğün tükenmez kaynağı”* olarak ifade ettiği kamu eğitimini, devlet yönetiminde yaşanan sorunların ana kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Fuad Paşa'ya göre, dinimizin yol göstericiliğinde milli bir eğitim anlayışı benimsenerek faaliyete geçirilmelidir.

SONUÇ

Keçecizade Mehmet Fuad Paşa, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti içerisinde ortaya çıkmış liyakat sahibi ve zihin dünyası engin bir diplomattır. Fuad Paşa, o dönemde Avrupa modernleşmesinin olumsuz etkisinde olan Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatına dur diyebilecek önemli üç bürokrattan biridir. Devlete önemli hizmetler sunmuş olan Fuad Paşa'yı doğru anlayabilmek için öncelikle onun hayatını iyi bilmek gereklidir.

Henüz çocuk yaşta babasını kaybetmesi onun için hayatın ne kadar zor geçeceğinin bir göstergesi olmuş ve genç yaşta kardeşlerine bakma sorumluluğuna girmiş olsa da bu sorunlar onu devlete olan hizmet aşkından koparamamıştır. Fuad Paşa, tüm ailevi sorumluluklarına karşın eğitime de yeteri ölçüde önem vermiştir.

Diplomasi, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkisindeki en önemli unsurlardan biridir. Bu yüzden seçilecek olan diplomatın, devleti çok iyi düzeyde temsil etmesi gerekmektedir. Şüphesiz Tanzimat Dönemi'nde bu görev için seçilen en önemli üç kişiden biri olan Fuad Paşa, Osmanlı bürokrasisinin yanı sıra Avrupa diplomasisinde de önemli görevler icra etmiştir.

Fuad Paşa'nın devlet içerisindeki en verimli yılları Tanzimat Dönemi'ne denk gelmiştir. Fuad Paşa, bu kritik dönem içerisinde çok iyi işler başararak Osmanlı Devleti'ni içeride ve dışarıda en iyi şekilde temsil etmiştir. Fuad Paşa'nın devlet bürokrasisi ve Avrupa diplomasisindeki önemi genç yaşta hayatını kaybetmesinden sonra daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin bu sıkıntılı dönemden çıkabilmesinin tek şartı olarak Avrupa medeniyetine ayak uydurmak olduğunu savunmuştur. Bu süreçte kendisine göre devlet yeni düşmanlar kazanmamalı ve doğru bir diplomasi ile barış içerisinde bir dış politika sergilenmelidir. Bunun yanında, Fuad Paşa'nın bu düşüncesinde Avrupa medeniyetine olan yakın ilgisi etkili olmuştur.

Fuad Paşa, Avrupa diplomasisi içerisinde meselelere üstün zekâsıyla yaklaşması sayesinde, birçok meseleyi devletlerarası büyük krizlere dönüşmeden önce önlemeyi bilmiştir. Sahip olduğu sorunları çözme becerisiyle, Osmanlı Devleti'ne önemli kazanımlar sağlamıştır. İki kez sadrazamlık ve beş kez hariciye nazırlığı görevini üstlenen Fuad Paşa, devlet içerisinde idari olarak yapılan köklü değişikliklerde görev almıştır. Bunun yanında Sultan Abdülaziz'in Avrupa ve Mısır seyahatlerinde kendisine eşlik ederek Osmanlı diplomasisine önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa medeniyetine olan hayranlığı nedeniyle suçlanan Fuad Paşa, vasiyetinde İslam dininin evrensel gerçeğin yegâne ifadesi olduğunu, bu nedenle İslam'dan uzaklaşılmasını gerektiğini vurgulamıştır.

Siyasi vasiyetleri ile Fuad Paşa, günümüzde de devam eden bir takım sorunlara ışık tutmaktadır. Bunlar arasında kamu eğitimine verdiği önem, onun devlet adamlığına olan bakış açısını, devletin bekasını ne ölçüde düşündüğünü ve sonsuza kadar sürecek devlet anlamında kullanılan "devlet-i ebed müddet" anlayışını benimsediğini göstermektedir. Bu nedenle Tanzimat Dönemi'nin üç siyasi liderinden biri olan Keçecizade Mehmet Fuad Paşa'nın siyasi kişiliği ve bürokrasi içerisindeki rolü, onun siyaset bilimi ve diplomasi literatüründe yer almayı hak eden önemde bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akarlı, E. D. (1978), *Belgelerle Tanzimat: Osmanlı Sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların Siyasi Vasiyetnameleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Akpınar, M. (2015), Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922), *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (35), 173-205.
- Aksüt, A.K. (1944), *Sultan Azizin Mısır ve Avrupa Seyahati*, İstanbul: Ahmet Sait Oğlu Kitabevi.
- Bayat, A. H. (1988), *Hekim- Devlet Adamı Keçecizade Mehmet Fuad Paşa*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Gök, N. (2012), Mütercim Halîmî Efendi'nin Notları Çerçevesinde Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve Sonuçları (21 Haziran 1867- 7 Ağustos 1867), *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 165-188.
- Gümüşsoy, E. (2006), Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815-1869), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüşsoy, E. (2008), 1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, (12), 67-83.
- İnal, İ. M. K. (1982), *Son Sadrazamlar*, C. 1, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh.
- Karaçavuş, A. (2009), Richard L. Chambers'ın "The Encümen-i Daniş and Ottoman Modernization" Adlı Makalesinin Değerlendirme ve Çevirisi, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX, (2), 136-147.
- Karaer, N. (2003), Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karal, E. Z (1983), Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri 1861- 1876, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karasu, C. (1993), Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasisine Genel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*, (4), 205-221.
- Köksal, O. (2003), Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 117-136.
- Köprülü, O. F. (1996), *Keçecizade Fuad Paşa*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.13, 202-205.
- Kuntay, M. C. (1950), *Tarih Köşelerinde Keçecizade Fuat Paşa ve Çar Nikola*, Taha Toros Arşivi, Dosya No: 127, Keçeci Fuad Paşa ve Ailesi, 21 Mart 2019 tarihinde <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/31957/001517300006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı.
- Musluoğlu, S. (2014), Mehmet Emin Ali Paşa ve Keçecizade Fuad Paşa. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Antalya.

- Okçu, N. (2001), *İzzet Molla-Keçecizade (1786-1829)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Aksiklopedisi, C.23, 561-563.
- Öztuna, Y. (1988), *Keçecizade Fuat Paşa*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Öztuna, Y. (1994), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sarı, İ. (2016), *Türk Büyüklerinden Gençlere Altın Öğütler*, Antalya: Nokta E-Book.
- Satış, İ. (2011), Sadâret'ten Başvekâlet'e Sadrazamlık, *Turkish Studies*, 6 (3), 1715-1728.
- Suçıkar, T. (2012), *Laubali Diplomat Keçecizade Fuad Paşa*, 20 Mart 2019 tarihinde https://www.academia.edu/2634777/LAUBAL%C4%B0_D%C4%B0PLOMAT_%C3%87EC%C4%B0ZADE_FUAD_PA%C5%9EA adresinden alındı.
- Tülek, M. (2006), *Keçecizade Fuat Paşa*, 22.04.2006 tarihli e-Türkiye Gazetesi, 20 Mart 2019 tarihinde <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/vehbi-tulek/285513.aspx> adresinden alındı.

EXTENDED ABSTRACT

The Ottoman Empire paid close attention to Europe during the modernization process. This interest increased the need for merit persons within the state at that time. In order to eliminate the difference between the level of development reached by Europe and the Ottoman Empire, the Ottoman Empire entered the effort of identifying the merit persons and sending them to Europe. These included people who were open to innovations and had a good understanding of diplomacy. One of them is Keçecizade Mehmet Fuad Pasha.

During the Tanzimat Period, the Ottoman Empire strived to open Western-style institutions to educate merit individuals in the service of the state. The head of these institutions, such as Fuad Pasha experienced in Europe, merit bureaucrats were brought. In this process, the Ottoman Empire paid attention to the regulation of state institutions in an effort to compete with European civilization. In this way, it has become a principle that it will be easier to capture European civilization with merit and determined young people who are raised for state service.

Thanks to the modernization process, the Ottoman Empire was able to extend its life, albeit partially, in the process of disintegration. In this process, the Ottoman Empire tried to benefit from the people who grew up from their own self. The negative experiences of the Ottoman Empire in the effort of taking advantage of foreign nationals have revealed how important it is for the state to raise its own statesman.

In a period when the Ottoman Empire was under the influence of European modernization but could not break from its traditional point of view, Fuad Pasha was one of the most important political figures of the Tanzimat Period. In this study, Keçecizade Mehmet Fuat Pasha's life and personality, starting from the influence of the Ottoman bureaucracy and state contributions will be expressed. Fuad Pasha's short life spent in the service of the state illuminates his political personality.

Even though he lost his father as a child, it was an indication of how difficult life would be for him and although he was responsible for caring for his siblings at a young age, these problems could not break him from the love of service to the state. Despite all his family responsibilities, Fuad Pasha gave enough importance to his education.

Diplomacy is one of the most important elements of a state's relationship with other states. Therefore, the diplomat to be elected must represent the state at a very good level. Undoubtedly, Fuad Pasha, one of the three most important people elected for this post during the Tanzimat Period, carried out important tasks in European diplomacy as well as the Ottoman bureaucracy.

Fuad Pasha's most productive years in the state coincided with the Tanzimat Period. Fuad Pasha, during this critical period has achieved very good work and represented the Ottoman Empire in the best way inside and outside. Fuad Pasha's importance in the state bureaucracy and European diplomacy has become clearer after his death at a young age.

Fuad Pasha argued that the only condition for the Ottoman Empire to emerge from this troubled period was to keep up with European civilization. In this process, according to him, the state should not gain new enemies, and a proper foreign policy should be pursued with proper diplomacy. In addition, Fuad Pasha's close interest in European civilization was influential in this thought.

Thanks to his superior intelligence in European diplomacy, Fuad Pasha, has managed to prevent many issues before turning into major interstate crises. With the ability to solve the problems it has, it has made significant gains for the Ottoman Empire. Fuad Pasha, who served twice as grand vizier and five times as foreign minister, took part in the fundamental changes made in the government. In addition, he accompanied Sultan Abdülaziz in his travels to Europe and Egypt and made important contributions to Ottoman diplomacy. Fuad Pasha, accused of his admiration for European civilization, stressed in his will that Islam is the only expression of the universal truth, and therefore it should not be distanced from Islam.

With his political wills, Fuad Pasha sheds light on a number of ongoing problems. Among these, the importance he attaches to public education shows his perspective on statesmanship, the extent to which he thinks of the survival of the state, and his adoption of the “state of eternity”, which is used in the sense of a state that will last forever. For this reason, Keçecizade Mehmet Fuad Pasha and his role in the bureaucracy show that he is an important statesman who deserves to be included in the literature of political science and diplomacy. This study aims to reveal the contributions of Keçecizade Mehmet Fuad Pasha, one of the three important figures in the Ottoman bureaucracy of the Tanzimat Period, to the Ottoman Empire and Ottoman-Turkish modernization.